

Δευκαλίων. Τρίμηνη έκδοση για τις 'Επιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου (Ἐκδότης-Διευθυντής: Θανάσης Κιτσόπουλος), Ἀθήνα 1 (1970) - 2 (1971), 352+320 σελ.

Ὁ «Δευκαλίων» ἐπιδιώκει νὰ φέρῃ τοὺς Ἑλληνας ἀναγνώστες του σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας, κατ' ἀρχὴν μέσῳ μεταφράσεων κειμένων ἀπὸ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Φιλοσοφίας διαφόρων ἀντιπροσωπευτικῶν φορέων τῆς. Τοῦτο φαίνεται ἀπὸ τὰ περιέχόμενά του: Φιλοσοφία τῆς γλώσσας (τεῦχος 1 μὲ κείμενα F. de Saussure, J. A. Fodor καὶ J. J. Katz, A. C. MacIntyre, N. Chomsky καὶ W. Stegmüller), Κυβερνητικὴ (τεῦχος 2 μὲ κείμενα L. de Broglie, W. Wieser, M. Bense, Cl. Lévi-Strauss), Θεωρία τῆς Λογοτεχνίας (τεῦχος 3 μὲ κείμενα R. Barthes, H. Domin, H. Heissenbüttel), Θεωρία καὶ πράξη (τεῦχος 4 μὲ κείμενα Th. Adorno, J. Habermas καὶ H. Marcuse), Κοινωνιολογία (τεῦχος 5 μὲ κείμενα M. Horkheimer, Th. Lidz καὶ Kl. Horn), Πολιτικὴ Φιλοσοφία (τεῦχος 6 μὲ κείμενα H. Marcuse, Kl. Horn, G. Mendel, M. Horkheimer, A. Mitscherlich). Τέλος τὸ διπλὸ τεῦχος 7/8 εἶναι ἀφιερωμένο στὸ *Tractatus Logico-Philosophicus* τοῦ L. Wittgenstein (νεοελληνικὴ μετάφρ. Θ. Κιτσόπουλου καὶ Ζ. Λορεντζάτου, εἰσαγωγικὸ κείμενο Λορεντζάτου, κείμενα E. Stenius καὶ Κιτσόπουλου).

Αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὸ «εἰσαγωγικὸ» περιοδικὸ τὸ βρίσκουμε ἀναγκαῖο γιὰ δυὸ κυρίως λόγους: Γιατὶ δὲν εἶναι εὐκόλο σ' ὅλους τοὺς ἐνδιαφερομένους γιὰ τὴ διανόηση ἀνθρώπους τοῦ τόπου μας —κυρίως στοὺς νέους— νὰ τὴ γνωρίσουν ἄμεσα λόγῳ τοῦ ξένου γλωσσικοῦ ὀργάνου, μέσῳ τοῦ ὁποίου σὲ κάθε περίπτωσις ἐκφράζεται, ἀλλὰ καὶ γιατί δὲν ὑπάρχει μιὰ καθωρισμένη καὶ ἀκριβῆς ἐννοιολογικὴ ἀντιστοιχία τῶν ὅρων τοῦ ξένου κειμένου καὶ τῆς ἐλληνικῆς σχετικῆς ὀρολογίας. Μὲ ἐξαίρεση λίγους ἀνθρώπους ποὺ ἀνατράφηκαν ἐπιστημονικὰ σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς βασικὲς ξένες γλώσσες καὶ ἔχουν ἀνάλογη πνευματικὴ συγκρότηση, οἱ ἄλλοι, καὶ ὅταν ἀκόμη διαβάζουν ἓνα ξένο κείμενο, δὲν μποροῦν νὰ ἔχουν σαφῆ ἀντίληψη τοῦ τί σημαίνει ἀκριβῶς ἓνας ὅρος. Ὅποτε καὶ τὸ κέρδος ἐνὸς τέτοιου διαβάσματος εἶναι σχετικὰ μικρό, κατατοπιστικὸ ἴσως, ἀλλὰ ὄχι δημιουργικόν. Σταματᾷ κανεὶς στὴ λέξι, ποὺ μένει χωρὶς τὴν ἐννοιολογικὴ τῆς προέκτασι. Τὸ ἴδιο συμβαίνει περίπου καὶ στίς περιπτώσεις ποὺ ἔχομε ἤδη ὅρους μεταφρασμένους ἐλληνικὰ σὲ διάφορα δοκίμια ἢ μελέτες —ἀναλόγως ἀπελπιστικὰ λίγες— ποὺ ἐμφανίζονται κατὰ καιροὺς. Τοὺς λείπει ἀκριβῶς ὁ ἐννοιολογικὸς ὀρίζοντας. Γιατὶ τὸ δέσιμο μιᾶς λέξεως μὲ ἓνα συγκεκριμένο νόημα, τὸ ρίζωμά της στὴν ἐννοια, προϋποθέτει συνεχῆ καὶ ἐπίμονη ἐνασχόλησις μὲ ὅλο τὸν σύγχρονο προβληματισμὸ στοὺς διαφόρους κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ, πρᾶγμα ποὺ δὲν ἔγινε ποτὲ συστηματικὰ στὸν τόπο μας. Κι ἔτσι βρισκόμαστε σὲ φαῦλο κύκλο. Ὅσο δὲν πλησιάζομε τὴ σύγχρονη σκέψι σοβαρά, δὲν μποροῦμε νὰ δημιουργήσωμε γλώσσα ποὺ νὰ ἀνταποκρίνεται στίς ἀντίστοιχες ἀνάγκες, ἀλλὰ καὶ ἡ ἔλλειψις τέτοιας γλώσσας εἶναι πάλι ἓνας λόγος ποὺ μᾶς ἐμποδίζει νὰ τὴν πλησιάσωμε δημιουργικά.

Αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς στὸν τόπο μας δὲν ὑπάρχουν ἀξιόλογοι ἐπιστήμονες οἱ ὅποιοι ἀσχολοῦνται σοβαρὰ μὲ ἓνα κλάδο τοῦ ἐπιστητοῦ, οὔτε ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι μποροῦν νὰ στοχάζονται φιλοσοφικὰ πάνω στὰ μεγάλα προβλήματα ποὺ ἀνέκαθεν ἀπασχόλησαν τὸν ἄνθρωπο. Οἱ τελευταῖοι, τῆς

προηγούμενης γενιάς κυρίως, είχαν να αντιμετωπίσουν και το πρόβλημα της αρχαίας ελληνικής παραδόσεως, που απερρόφησε ένα πολύ σημαντικό μέρος της δημιουργικής τους δραστηριότητας. Έκείνο που κυρίως λείπει είναι ο επαρκής προβληματισμός εν σχέσει με τις προϋποθέσεις των διαφόρων επιστημονικών κλάδων από τους ίδιους του επιστήμονες, δηλαδή λείπει ή προσπάθεια μιᾶς οντολογικής θεμελιώσεως της επιστήμης, ἔργο που δὲν μπορούν να επιτελέσουν μόνο οἱ λίγοι ασχολούμενοι ειδικὰ με τὴν φιλοσοφία. Δὲν εἶναι εὐκόλο —οὔτε τοῦ παρόντος— νὰ καθοριστοῦν οἱ αἰτίες αὐτοῦ τοῦ εἶδους Θετικισμοῦ, που ἐπεκράτησε στὴν Ἑλλάδα καὶ που στὴν πιὸ ἀρνητική του μορφή φτάνει σ' ἓνα βάνασο ἐπαγγελματισμό· βασικὴ πάντως αἰτία εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ξέκομμα ἀπὸ τὶς πηγές τοῦ λόγου, που δίνει ἄλλωστε νόημα καὶ σὲ κάθε ἐπὶ μέρους πνευματικὴ ἐνασχόληση. Μόνο μέσα ἀπὸ τὴ λογοτεχνία ἔχομε πιὸ ἄμεση ἐπαφή με τὴ σύγχρονη σκέψη, ἀλλὰ κι ἐκεῖ ὅπου δὲν εἶναι ἰδεολογικὴ-ρομαντικὴ. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο στοιχεῖο —τὸ ἰδεολογικό-ρομαντικό—, που ὑπάρχει καὶ σὲ ἄλλες περιοχές τῆς ἐλληνικῆς πνευματικῆς (καὶ πρακτικῆς) ζωῆς, καλύπτει ἀκριβῶς τὴν πραγματικὴ τῆς φύσης, εἶναι κατὰ βάθος ἡ ἔκφραση τοῦ ἴδιου πράγματος σὲ ἄλλη διάσταση.

Τὸ πρόβλημα, γενικὰ πολυσύνθετο, δὲν εἶναι μόνο πρόβλημα ἐκφραστικῶν μέσων ἀλλὰ κυρίως οὐσίας καὶ ἡ ἀντιμετώπισή του ἀπαιτεῖ προσπάθεια σὲ περισσότερα ἐπίπεδα· δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ ὑπάρχη εὐλογη ἀμφιβολία ὅτι κάθε σοβαρὴ προσπάθεια πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῶν ἐκφραστικῶν μέσων. Καὶ αὐτὸ τὸ τελευταῖο, παρ' ὅλο τὸν ἐντοπισμὸ τοῦ προβλήματος, δὲν εἶναι εὐκόλο. Πρὸ παντός ἡ γλῶσσα σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ ἀρχέγονες πηγές δομῶν, πιὸ παλιές κι ἀπὸ ἐκεῖνες τῆς ἐπιστήμης, εἶναι περισσότερο συλλογικὴ δημιουργία καὶ λιγώτερο καρπὸς ὑποκειμενικῆς συνειδητῆς προσπάθειας. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν φτάνει ἡ πρόταση μιᾶς λύσης ἀπὸ κάποιον, χρειάζεται καὶ ἡ κοινὴ παραδοχὴ γιὰ νὰ γίνῃ ἀπόκτημα καὶ ὄργανο ἐκφράσεως νοημάτων με «διυποκειμενικὴ» ἐγκυρότητα. Αὐτὸ βέβαια ἰσχύει περισσότερο γιὰ τὸ κοινὸ γλωσσικὸ ὄργανο καὶ λιγώτερο γιὰ τὴν εἰδικευμένη ἐπιστημονικὴ ὀρολογία. Ἐδῶ ἡ συνειδητὴ προσωπικὴ συμβολὴ ὑπῆρξε μεγαλύτερη, καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς ἐποχῆς μας κυρίως ἡ δημιουργία εἰδικῶν τυπολογικῶν γλωσσῶν, προκειμένου νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἀκρίβεια τῆς ἀποδόσεως καὶ νὰ καταστῇ δυνατὸς ὁ ἔλεγχος τῆς ἀλήθειας τῶν διαφόρων προτάσεων. Ἀλλὰ αὐτὲς ἀκριβῶς οἱ εἰδικὲς γλῶσσες καθιστοῦν τὸ πλησίασμα ἰδιαίτερα δύσκολο, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἔχουν ἓνα πολὺ ὑψηλὸ βαθμὸ ἀφαιρέσεως. Ἄν μάλιστα σκεφθῇ κανεὶς ὅτι, ἐνῶ ἡ σύγχρονη σκέψη ἔφθασε νὰ βρῇ νέους ἐκφραστικούς τρόπους, ἐμεῖς προσπαθοῦμε νὰ ἀποδώσωμε στοιχειώδεις φιλοσοφικοὺς ὅρους, τότε συλλαμβάνει ὅλο τὸ πρόβλημα σαφέστερα.

Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουν μόνο οἱ γενικὲς δυσκολίες. Ὑπάρχουν καὶ μερικώτερες που προέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ὑφὴ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας στὴ σημερινή της μορφή, ἰδίως λόγῳ τῆς ἀπουσίας πολλῶν μετοχικῶν τύπων καὶ τοῦ μονολεκτικοῦ ἀπαρεμφάτου, πρᾶγμα που γίνεται ἰδιαίτερα ἀντιληπτὸ ὅταν κανεὶς προσπαθῇ νὰ ἀποδώσῃ γερμανικὸ ἢ γαλλικὸ κείμενο. Τὸ ἀπαρέμφατο κυρίως —ἀπόδοση τῆς ρηματικῆς ἐννοίας ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς χρονικὲς σχέσεις καὶ τὸν ὑποκειμενικὸ φορέα τῆς ἐνεργείας— βοηθᾷ

πολὺ τὴν ἀφαίρεση, πρᾶγμα ποὺ εἶναι οὐσιῶδες γιὰ κάθε φιλοσοφικὴ θεώρηση. Αὐτὴ ἡ δυσκολία ἔχει ὅμως καὶ τὴ θετικὴ τῆς πλευρά, γιατί προτρέπει τὸν μεταφραστὴ νὰ ἐλέγξῃ τὴ λειτουργία τῶν διαφόρων ὄρων μέσα στὸ κείμενο καὶ νὰ φτάσῃ ὁ ἴδιος σὲ συμπέρασμα ὡς πρὸς τὴν ἐγκυρότητα τῶν λεγομένων. Ἕνα μεγάλο ποσοστὸ φιλοσοφικῆς συγχύσεως ὀφείλεται ἀκριβῶς στὴν ἄμετρη χρησιμοποίησι τῆς οὐσιαστικοποιήσεως διαφόρων ἐκφράσεων, φαινόμενο τὸ ὁποῖο ἐμφανίζεται συχνὰ στὴ γερμανικὴ κυρίως φιλοσοφικὴ σκέψη. Μιὰ ὁλόκληρη σχολή, ἡ Ἀναλυτικὴ Φιλοσοφία, ξεκίνησε ἀκριβῶς ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀνάγκη : νὰ ἀποκαλύψῃ μέσῳ γλωσσικῆς καὶ λογικῆς ἀναλύσεως τὴν πραγματικὴ φύση τῶν λεγομένων μεγάλων φιλοσοφικῶν προβλημάτων—ὄχι μὲ κριτικὴ τοῦ περιεχομένου, ὅπως εἶχε κάνει ὁ Κάντ. Ἄν δὲν μπορῇ κανεὶς νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὶς ἀκραῖες θέσεις τῆς (Wittgenstein), δηλ. ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς Φιλοσοφίας εἶναι μόνο «θεραπευτικός», ὅτι θέλει νὰ καταδείξῃ πὼς τὰ προβλήματα γεννιῶνται ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ παραγνωρίζεται ἡ ἀκριβὴς λειτουργία τῶν λέξεων —σημεῖα ποὺ παίρνουν τὸ νόημά τους ἀπὸ τὴ χρῆση τους μέσα στὴν φράση καὶ ὄχι αὐτοτελεῖς νοηματικὲς ὀντότητες—, δὲν μπορεῖ νὰ μὴν παραδεχθῇ ὅτι ἡ κατανόηση τῆς λειτουργίας τῶν συμβόλων εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ κάθε ἐγκυρὴ γνώση καὶ γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς νέας ἴσως Ὀντολογίας σὲ διαφορετικὲς βάσεις. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ ἀνάλυση εἶναι ἄμεσα δεμένη μὲ μιὰ οὐσιώδη ἐπαφὴ τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως μὲ τὴ σύγχρονη ξένη σκέψη, καὶ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσῃ καὶ τὸ πρῶτο βῆμα γιὰ τὴ δημιουργία ἐνὸς γλωσσικοῦ ὀργάνου, πού, χωρὶς νὰ εἶναι φτωχὸ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἐκφραστικῶν μέσων, θὰ εἶναι ὅμως ἀπηλλαγμένο ἀπὸ μερικὲς ἐγγενεῖς δυσχέρειες, ποὺ ὑπάρχουν σὲ ἤδη ἀπαρτισμένες καὶ πλούσιες σὲ ἐκφραστικὰ μέσα γλῶσσες.

Γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀναφέραμε νομίζομε ὅτι ἡ ἐμφάνιση ἐνὸς περιοδικοῦ ὅπως ὁ «Δευκαλίων» —ἀνάλογα περιοδικὰ ὑπάρχουν καὶ στὸ ἐξωτερικόν, ὅπως π.χ. τὸ γερμανικὸ «Kursbuch»— πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὴ μὲ ἱκανοποίηση, γιατί ἀποτελεῖ μιὰ συμβολὴ στὴ δημιουργία ἐνὸς ἐννοιολογικοῦ ὀργάνου, ἀνάλογου μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς μας. Ἰδιαίτερα σημαντικὸ πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση βρίσκομε τὴν μετάφραση τοῦ *Tractatus Logico-Philosophicus* τοῦ L. Wittgenstein. Μὲ τὴν ἐκδοση αὐτὴ ὁ «Δευκαλίων» παρουσιάζει μιὰ στροφή πρὸς τὴν καθαρὴ φιλοσοφία καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ χαιρετισθῇ, γιατί στὴν περιοχὴ αὐτὴ οἱ δυσκολίες τῆς ἀποδόσεως εἶναι ἀκόμα μεγαλύτερες ἀπ' ὅ,τι στοὺς ἄλλους θεωρητικοὺς κλάδους καὶ οἱ ἐννοιολογικὲς διακρίσεις λεπτότατες. Πρέπει νὰ ἐξαρθῇ σχετικὰ ἡ ἀκρίβεια στὴν ἀπόδοση τῶν διαφόρων ὄρων καὶ ἡ ἐπιμέλεια μὲ τὴν ὁποία ἔγινε ὁ «Πίνακας» τῶν φιλοσοφικῶν ὄρων, ποὺ χρησιμεύει καὶ σὰν εὔρετήριον γιὰ τὰ οὐσιαστικώτερα θέματα ποὺ θίγονται στὸ κείμενο τοῦ *Tractatus*. Ἐδῶ ὁ Wittgenstein παρουσιάζει μιὰ διαφορετικὴ τοποθέτηση ἀπ' ὅ,τι στὶς *Logische Untersuchungen*, ὅπου ἀναπτύσσει τὴ θεωρία του γιὰ τὴ «θεραπευτικὴ» ποὺ ἀναφέραμε πάρα πάνω. Θὰ ἦταν πολὺ ἐνδιαφέρον ἂν τὸ ἴδιο περιοδικὸ ἐξέδιδε σὲ μετάφραση καὶ τὸ ἔργο αὐτοῦ τοῦ Wittgenstein, γιατί ἔτσι θὰ εἶχαμε πρὸς ὁλοκληρωμένη εἰκόνα τοῦ ἔργου τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ φιλοσόφου. Πολὺ ἐπιτυχημένη βρίσκομε τὴν μετάφραση κι ἐνὸς μέρους τῆς ἐργασίας τοῦ E. Stenius *Wittgenstein's Tractatus* γιὰ τὴ δομὴ τοῦ *Tractatus*, γιατί ἡ ἐργασία αὐτὴ τοῦ Stenius ἀποτελεῖ τὴν καλύτερη ἴσως εἰσήγησι στὸ ἔργο τοῦ Wittgenstein. Στὸν βιβλιο-

γραφικὸ πίνακα (σελ. 305-317) βρίσκει κανεὶς σημειωμένα καὶ τὰ ἔργα τοῦ φιλοσόφου καὶ τὰ σπουδαιότερα ἄρθρα καὶ μελέτες ποὺ γράφτηκαν γιὰ τὸ ἔργο του. Τέλος, ἡ Εἰσαγωγή τοῦ Ζήσιμου Λορεντζάτου *Ὁ Tractatus τοῦ Wittgenstein καὶ ὁ ἄναξ, οὗ τὸ μαντεῖον* (σελ. 163-182) προσφέρει μερικὰ οὐσιώδη γιὰ ἓνα πρῶτο πλησίασμα τοῦ Wittgenstein. Τοῦ ἀνήκει ἡ ἀναγνώριση, ὅπως καὶ στὸν Θ. Κιτσόπουλο, γιὰ τὸ δύσκολο ἔργο ποὺ ἀνέλαβε, νὰ μεταφέρει στὴ γλῶσσα μας ἓνα τόσο οὐσιαστικὸ κείμενο.

Θὰ κλείσωμε τὴν παρουσίαση αὐτὴ μὲ τὴν εὐχὴ ὅχι μόνο νὰ συνεχιστῇ ἡ ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ, ἀλλὰ νὰ πάρῃ καὶ μιὰ πιὸ συγκεκριμένη μορφή ὡς ἓνας χῶρος, ἓνα βῆμα, ὅπου θὰ συζητοῦνται θέματα ποὺ ἀφοροῦν τῇ φιλοσοφικῇ ὀρολογία καὶ ἐννοιολογία. Τοῦτο εἶναι εὐκόλο νὰ γίνη, ἂν καθιερωθῇ στὸ περιοδικὸ μιὰ εἰδικὴ στήλη, ὅπου θὰ δημοσιεύωνται προτάσεις γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ὅρου. Ἀσφαλῶς θὰ ὑπάρχουν διαφωνίες ὡς πρὸς τὴν ἐλληνικὴ ἀπόδοση ὠρισμένων ὅρων, σὲ παλαιότερα κυρίως τεύχη. Ἐνας τέτοιος διάλογος θὰ ἦταν οὐσιαστικὸ κέρδος ὅχι μόνο γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ γλῶσσα. Κάποτε θὰ πρέπει καὶ ἡ «διαλεκτικὴ» νὰ καρποφορήσῃ στὸν τόπο μας.

Ἀθῆναι

Βασιλικὴ Παπούλια